

MEČISLOVAS JUČAS

VYTAUTO SANTYKIAI SU APAŠTALŲ SOSTU

Straipsnyje keliama keli tarpusavyje susiję klausimai: pontifikato požiūris į atsivertusius lietuvius, naujakrikščių lietuvių santykis su Vokiečių ordinu ir požiūris į jį Romoje, Ordino privilegijų lietuvių žemėms panaikinimas, Žemaičių dvasinės ir politinės priklausomybės likimas, asmeniniai Vytauto ryšiai su Romos Kurija. Visi šie klausimai buvo susiję su europinio masto įvykiais, kaip antai: čekų husitų sukilimas, turkų įsiveržimas į Europą, Šventosios Romos imperijos politika ir jos santykis su Roma. Lenkijos karalius Jogaila Vladislovas ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas Aleksandras ne kartą kreipėsi į popiežius Urbaną VI, Bonifacą IX, Joną XXIII ir Martyną V. Popiežiai siūsdavo geranoriškus ir palankius Lietuvai atsakymus bei sprendimus. Lietuvos santykiai su Apaštallų Sostu buvo sutrikę 1422 m., kai Vytautas parėmė čekų husitus, santykiai sunormalėjo 1423-1429 m., bet vėl sutriko dėl 1430 m. Vytauto karūnacijos bylos.

Jogaila ir Vytautas siekė įtvirtinti Romos katalikų tikėjimą Lietuvoje ir atversti į šį tikėjimą rusus schizmatikus, kad galėtų atskirti juos nuo priklausomybės Maskvos metropolijai ir paskelbti separatinę Bažnyčios uniją Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

Vakarai - pontifikatas ir Šventoji Romos imperija - Lietuvos pradėtą misijų veiklą rusų žemėse ir Lenkijos-Lietuvos valstybės karinę galią ketino panaudoti prieš besiveržiančius turkus ir čekų husitus.

Vytautas, kovodamas dėl Žemaičių, ne kartą darė sunkiai suprantamus posūkius, - čia paremdavo čekų husitų sukilimą (1422 m.), čia paskelbdavo husitams karą (1424 m.). Tokie jo politikos vingiai nesutrukdė 1403 m. gauti popiežiaus Bonifaco IX bulę, draudžiančią Ordinui kariauti Lietuvoje, taip pat popiežiaus Jono XXIII 1415 m. bulę, panaikinusią Ordino privilegijas į lietuvių ir rusų žemes, pagaliau 1423 m. imperatoriaus Zigmanto ir popiežiaus Martyno V pripažinimą Žemaitijos Lietuvai. Tik bažnytinės schizmos klausimas dar buvo atidėtas.

Ryšiai su Apaštallų Sostu po Lietuvos krikšto, Jogaila išsiuntė į Romą savo artimą kunigą Mikalojų Trombą (Trąba) pranešti popiežiui Urbanui VI apie naujakrikščius lietuvius¹. Bet pasiuntinys buvo sulaikytas Vienoje ¹

¹ Plačiau žr.: P.Rabikauskas, Lietuvos krikštas, - *Krikščionybė Lietuvoje*, Čikaga, 1997, p. 111-136; Lietuvos krikšto aplinkybės, - *LKMA Suvažiavimo darbai*, 1.13,1990, p. 89-107.

ir net suimtas. Antrasis Jogailos pasiuntinys buvo Poznanės vyskupas Dobrogostas. Jo pasiuntinybės raštų neišliko. Matyt, informacija buvo žodžiu. Popiežius Urbonas VI Perudžioje išleido dvi bules: „Romanus pontifex“ ir „Gaudeamus in Domino“².

Pirmojoje bulėje minimas Vilniaus miestas (*civitas*), kuriame buvusi pagonių šventovė, o dabar ten pastatyta Šv. Stanislovo bažnyčia. Popiežius įpareigojo Dobrogostą paversti tą bažnyčią katedra, jei jos išlaikymui bus pakankamai pajamų. Vyskupu reikia skirti Jogailos pasirinktą Andrių ir priimti iš jo priesaiką. Prie katedros numatyta kapitula iš 10 vyskupo pasirinktų kanauninkų ir vieno prelado. Visi jie bus išlaikomi iš vyskupo pajamų.

Antrojoje Jogailai skirtoje bulėje popiežius džiaugiasi dėl krikšto, pareikšto paklusnumo Apaštalų Sostui, palankumo dvasininkams ir bažnyčioms. Popiežius giria Jogailą, kad jis naikina pagonių šventoves ir jų vietoje stato bažnyčias. Jis ragina Jogailą ir toliau gerbti dvasininkus, statyti bažnyčias, o savo brolius vesti į katalikų tikėjimą.

Kada galėjo įvykti kanoniškas Vilniaus vyskupijos įteisinimas, tiksliai nežinoma. Vyskupas Dobrogostas realizavo popiežiaus pavedimą atskiru aktu. Šis aktas yra paskelbtas minėtame kodekse Nr. 13, p. 26. Bet vyskupas Dobrogostas neįrašė jame datos. Spręsdamas pagal Jogailos itinerariją, Paulius Rabikauskas šį aktą datavo 1388 m. lapkričio-gruodžio mėnesiais. Ar buvo popiežiaus atsakymas į šį aktą, taip pat nežinoma.

Žemaičių (Medininkų) vyskupijos steigimas įvyko 1417 m. vasarą. Čia dalyvavo Lvovo arkivyskupas Jonas ir Vilniaus vyskupas Petras. Jie atvyko pas žemaičius Konstancos bažnytinio Susirinkimo pavedimu. Popiežius Martynas V atsiliepė į tai vėliau - 1421 m. rugsėjo 11d. bule žemaičiams. „Motina Bažnyčia, - rašė popiežius, - pripažįsta jus krikščioniška tauta“. Toliau jis rašė, kad krikščionimis žemaičiai tapo Jogailos ir Vytauto pastangomis. Popiežius paragino žemaičius būti katalikais. Medininkų vyskupą jis pavadino „jūsų sielų tėvu“. Popiežius neatidavė vyskupijos Rygos arkivyskupijai, o paėmė žemaičius Apaštalų Sosto globon - „mūsų ir Apaštalų Sosto globoje jus visus turėti siekiame“(sub nostra et apostolice sedis protectione vos omnes habere intendimus)³.

² Abi bulės yra paskelbtos „Codex diplomaticus Ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis (toliau - Codex diplomaticus); naudotasi 1948 m. pakartotu leidiniu, Nr. 10, p. 20-22, 1388 m. kovo 12 d. bulė ir Nr. 23, p. 23-24, 1388 m. balandžio 17 d. bulė.

³ Codex epistolaris Vitoldi (toliau - CEV), ed. A.Prochaska, Cracoviae, 1882, Nr. 965, p. 530-531.

Vytautas norėjo sukurti savo bažnytinę provinciją. 1418 m. vasario 3 d. jis paprašė popiežių Martyną V neleisti įsteigtą Vladimiro (Volynės) vyskupiją prijungti prie Lvovo arkivyskupijos. Jis noris turėti savo bažnytinę metropoliją⁴. Ikinijiniai ryšiai su Lenkija sutrukdė jam tai padaryti.

XIV a. viduryje, vykstant Lietuvos valdovų deryboms su popiežiumi Klemensu VI (tarpininkavo Lenkijos karalius Kazimieras), Romos Kurija perspėjo Gniezno arkivyskupą būti pasiruošusį Lietuvos krikštui. Taigi popiežius veikė jau ne per Rygą, o per Gniezną. Klemensas VI paragino Gniezno arkivyskupą siųsti į Lietuvą gerai pasirengusius misionierius. 1357 m. gruodžio 17 d. karalius Kazimieras kreipėsi į Gniezno arkivyskupą teigdamas, kad „visos bažnyčios... minėtų netikinčiųjų žemėse po atsivertimo amžinai Gniezno provincijai priklausytų“ (omnes ecclesie... in terris dictorum infidelium post conversionem perpetuo ad provinciam Gnez. pertineant)⁵.

Paulius Rabikauskas manė, kad Vilniaus vyskupija nuo pat jos įsteigimo priklausė Gniezno bažnytinėi provincijai, nes Vilniaus vyskupai dalyvaudavo Gniezno provincijos sinoduose, o popiežiai nuo 1415 m. pranešdavo Gniezno arkivyskupui apie Vilniaus vyskupų nominavimus⁶. 1422 m. gegužės 4 d. popiežius Martynas V bule nominuotą Vilniaus vyskupą Motiejų skyrė Gniezno arkivyskupo globai - „tavo sufraganatą turėdamas dėl mūsų ir Apaštalų Sosto pagarbos“ (sufraganeam tuam habens pro nostra et Apostolice Sēdjs reverentia)⁷. 1421 m. bule popiežius Martynas V paskelbė Žemaičių vyskupiją pavaldžia tiesiogiai Apaštalų Sostui, o 1427 m. ji jau buvo priskirta Gniezno metropolijai⁸.

Su Lietuvos krikštu turėjo baigtis beveik du šimtus metų trukęs lietuvių karas su Vokiečių ordinu ir jam talkinusiems Vakarais. 1373 m. popiežius Grigalius XI buvo pažadėjęs lietuviams, jei apsikrikštys, baigti kryžiaus karą⁹. Tačiau prireikė Romos Kurijos ištarto žodžio, kad būtų nutraukti kryžiaus žygiai į Lietuvą.

⁴ Codex epistolaris saeculi derini quinti (toliau - Cep.XV), ed. A.Lewicki, Kraków, 1891, t. 2, Nr. 89, p. 109-110.

⁵ Bullarium Poloniae, ed. Irena Sulkowska-Kuraś, Stanisław Kuraś, Romae, 1982-1985, t. 2, Nr. 845, p. 138.

⁶ P.Rabikauskas, Kriščiūnų Lietuva, Vilnius, 2002, p. 78-79; Codex diplomaticus, Nr. 61, 62.

⁷ Codex diplomaticus., Nr. 79, p. 111.

⁸ P.Rabikauskas, min. veik., p. 74.

⁹ Vetera monumenta Poloniae et Lituaniae, ed. A.Theiner, Romae, 1861, t. 1, Nr. 934, p. 965; Bullarium Poloniae, t. 2, Nr. 1002, p. 161.

Neliko pamato nuolatiniam Ordino karo žygiams į Lietuvą. Jos pusėn stojo stipri krikščioniška Lenkija. Ordino politikai siekė sugriauti lenkų-lietuvių sąjungą, jie siūlė taiką Lenkijai, jei ji nerems lietuvių ir rusų. Bet Jogaila dar 1388 m. balandžio pradžioje buvo susitikęs su magistru Konradu Ciolneriu (Zöllner) ir atsisakęs nuo sąjungos su Ordinui¹⁰. Vytautas tuomet dar veikė išvien su Jogaila. Tai rodo bendras lietuvių-lenkų žygis į Ordino teritoriją. Magistras iš karto kreipėsi į popiežių - lenkai nepatikimi ir draugystė su jais, kaip reikalauja popiežius, yra pavojinga¹¹. Kitame 1388 m. magistro laiške popiežiui sakoma, kad su Lenkija negali būti taikos, nes Jogaila yra priešiškas Ordinui, nepripažįsta Ordino teisių ir privilegijų, remia lietuvius ir rusus¹².

Magistras Konradas Ciolneris darė lemiamą klaidą. Po Lenkijos ir Lietuvos unijos jis vis dar tikėjosi išsaugoti Ordino privilegijas, tarp jų ir Žemaičių žemės užrašymus. Jis net vardijo Mindaugo 1253 m. užrašymus. Magistras bandė pasitelkti Šventosios Romos imperatorių Vaclovą IV, kuris 1389 m. birželio 21 d. kreipėsi į Jogailą reikalaudamas išpildyti Ordino reikalavimus. Pasak imperatoriaus, lietuviai išsižada krikščionybę, kenkia Ordinui ir paverčia brolių namus pelenais¹³. Magistras tuojau pasiuntė pasiuntinius pas Jogailą ir pareiškė jam „meilę ir gerovę“ (lieb und gut) bei paprašė naujo atsakymo¹⁴. Į tuos pokalbius įsiterpė ir popiežius Bonifacas IX. 1390 m. gegužės 23 d. jis paragino magistrą susitaikinti ir su atsivertusiais lietuviais, nes turi tikros informacijos, kad Lenkijos karaliaus pastangomis lietuviams statomos bažnyčios, įsteigta Vilniaus vyskupija ir pats karalius prašo skelbti lietuviams taiką¹⁵. Popiežius perspėjo magistrą: „kad būtų išvengta skandalų, kurie gali kilti..., taiką ir santarvę sudarykite“ (ad evitandum scandala, que evenire possent... pacem et concordiam faciat). Magistras vėl atsakė popiežiui negalįs palaikyti taikos su Lietuva ir, be ankstesnių argumentų, dar pridėjo, kad lietuviai pereina į schizmatikų tikėjimą, vienijasi su jais. Tegu imperatorius pirma užtikrina Ordino žemių saugumą ir Ordino gautos „mūsų privilegijos tegul lieka nepaliestos“ (privilegia nostra manerent illibata).

¹⁰ Scriptores rerum Prussicarum, t. 2, p. 714.

¹¹ Codex diplomaticus Prussicus (toliau - CDP), ed. J.Voigt, Königsberg, 1853, t. 4, Nr. 50, p. 66-67.

¹² CDP, Nr. 52, p. 68-69.

¹³ CDP, Nr. 65, 66.

¹⁴ CDP, Nr. 72, p. 104.

¹⁵ CEV, Nr. 65, p. 21-23, instrukcijos §5, p. 22.

Jogailai pasiskundus, popiežius Bonifacas IX 1403 m. rugsėjo 9 d. bule uždraudė Ordinui kariauti prieš lietuvius¹⁶. Matyt, suveikė Lenkijos diplomatija Romoje¹⁷. Bulėje sakoma, kad iš pagarbos Apaštalo Sostui „nedrįstumėt jokių pretekstu daryti skriaudų, nemalonumų karaliui, Lietuvos miestams, žmonėms, vietovėms ir minėtų žemių naujakrikščiams" (contra regem, civites, terras, loca Lithvanie et Neophitos). Magistras Konradas Jungingenas 1403 m. gruodžio 10 d. iš Marienburgo parašė popiežiui, jog „negali nekariauti prieš lietuvius, nes Jogaila ir Vytautas nesilaiko sutarčių, yra palankūs rusams, tad krikščionys yra nesaugūs"¹⁸. Rašte pabrėžiama rusų grėsmė, nes jie užima didesnę Lietuvos žemių plotą, yra eretikai: „Šventąją Dvasią iš Tėvo ir Sūnaus atkakliai neigia veikiant" (Spiritus Sanctum a patre et filio procedere pertinaciter negant), nepriklauso Romos Bažnyčiai, „mūsų sakramentus neigia", daro „kitų klaidų", o jų žmonės yra „nuožmiai pavergti" ir „nesuvaldomi".

Jogaila ir Vytautas prašė popiežių Joną XXIII panaikinti Vokiečių ordino gautas privilegijas valdyti lietuvių ir rusų žemes. 1415 m. sausio 17 d. popiežius atsakė jiems bule¹⁹. Joje sakoma, kad popiežius gali keisti ankstesnius sprendimus, juos panaikinti ar pataisyti. Romos imperatoriai ir „mūsų pirmtakai", sakoma bulėje, leido okupuoti pagonių lietuvių ir schizmatikų rusų žemes. Bet „rex et dux" (karalius ir kunigaikštis) jau „conversi fuerunt" (buvo atsivertę). Jie dar ir „tikrojo tikėjimo teisinga šviesa nušviesti teikėsi būti" (fidei orthodoxi vero lumine illustrati dinoscitur existere). Dėl to popiežius panaikina visus tuos pagonių ir schizmatikų žemių dovanojimus. Tai jis nusakė daugeliu sinonimų: „atšaukiame, panaikiname, skelbiame negaliojančiais ir anuliuojame" (revocamus, cassamus, kriticimus et annullamus).

Ordino prokuratorius ir toliau įrodinėjo savo teises į Žemaičių žemę. Ir Kuršo vyskupas 1420 m. kovo 27 d. pagrindė savo pretenzijas į dvasinį vadovavimą Žemaitijoje. Vytautas be Ordino žinios negalys kurti ten vyskupijos²⁰. Bet popiežius Martynas VI 1421 m. gegužės 21 d. paragino (gavęs Vytauto skundą) Rygos arkivyskupą ir jo sufraganus (vyskopus) Livonijoje ir Prūsijoje neskriausti žemaičių ir lietuvių²¹, nes „mes [esame]... aniems

¹⁶ CEV, Nr. 273, p. 93.

¹⁷ J. Drabina, *Kontakty papiewstwa z Polską, 1378-1417*, Kraków, 1993, p. 35.

¹⁸ CDP, t. 5, Nr. 137, p. 186-192.

¹⁹ Cep. XV, 2, Nr. 57, p. 67-69.

²⁰ Liv- Esth- und Curländisches Urkundenbuch (toliau - LUB), ed. Fr. G. von Bunge, Riga, 1867, t. 5, p. 623.

²¹ CEV, Nr. 942, p. 518.

apaštališkosios globos deramas skydas" (nos... illis, apostolice proteccionis ciipeo et oportuno). Lvovo arkivyskupą ir Vilniaus vyskupą popiežius skyrė Žemaičių globėjais ir teisėjais, leido jiems bausti užpuolikus bažnytinėmis bausmėmis. Tačiau visos popiežių pastangos negalėjo sudrausminti Ordino veiksmų ir jo politinių siekių. Liko vienintelis kelias - pasinaudoti Lenkijos ir Lietuvos karine galia, su kuria turėjo skaitytis ne tik Ordinas, bet ir imperija.

Dėl Vytauto asmeninių reikalų Romos Kurijoje Paulius Jatulis yra paskelbęs „Rotulus diversarum supplicationum Vitoldi ducis Litwanae”²². Ko Vytautas prašo iš popiežiaus Martyno V? Pirma, sau ir žmonai Onai leisti pasirinkti nuodėmklausį, kuris jiems suteiktų nuodėmių atleidimą. Popiežius atsako teigiamai - kartą metuose ir mirties valandą. Antra, Vytautas prašo leisti jo tautiečiams netikintiems ir rusams schizmatikams kartu su juo dalyvauti šv. Mišių aukoje ir kitose religinėse apeigose, kad jie „didesnio pamaldumo ženklus iš paties kunigaikščio matytų” ir greičiau atsiverstų. Atsakymas - *Fiat* (taip). Trečia, Vytautas prašo popiežių leisti švęsti šv. Mišias ir kitas religines apeigas po vidurnakčio ir dar prieš auštant (parašėje - „draudžiamose vietose”). Sutinka. Ketvirta, sau ir savo žmonai Onai prašo klausyklos ir nešiojamojo altoriaus. Sutinka. Penkta, Vytautas prašo Gavėnios ir pasninko dienomis leisti jam ir vaišėse dalyvaujantiems asmenims pagal paprotį vaišintis mėsiskais valgiais. Sutinka. Šešta, Vytautas prašo sau dėl sveikatos sekmadieniais ir švenčių metu leisti maudytis. Sutinka. Septinta, kadangi jo žmona Ona yra glėžno sudėjimo ir nuo žuvies bei kitų valgių patiria silpnumą, leisti jai pasninko dienomis maitintis mėsiskais valgiais. Sutinka. Aštunta, Vytautas prašo visiems tikintiesiems ir atgailaujantiems, kurie apaštalų Petro ir Pauliaus oktavoje maloningai aplankys Medininkų bažnyčią ir koku nors būdu prisidės prie jos statymo bei išlaikymo, suteikti indulgenciją. Sutinka.

1427 m. gegužės 13 d. Romoje popiežius Martynas V suteikia atlaidus atgailaujantiems, kurie atlikę išpažintį Šv. Stanislovo dieną aplankys Vilniaus katedrą ir duos auką jos taisymui²³. Jogaila ir Vytautas prašo popiežių Martyną V leisti Žemaičių vyskupui teikti dispensą bajorams ir varguomenei, susituokusiems iki atsivertimo. Popiežiaus kanceliarijoje yra atpasakotas prašytojų rašto turinys. Čia teigiama, kad žemaičiai „santuokas

²² Codex Medicensis seu Samogitiae dioecesis, I, ed. P. Jatulis, Roma, 1984, Nr. 25, p. 58-59; prieš tai Vilniaus katedros kodekse buvo paskelbtas tik paskutinis Vytauto prašymas dėl Medininkų katedros.

²³ Codex diplomaticus, Nr. 97, 98, p. 124-126.

pagal savo papročius sudarė ir vėliau palikuonis pagimdė", bet „tarp jų būna skyrų, dėl to kyla daugybė nesutarimų". Žemaičiai „dar nėra tvirto tikėjimo ir kaip šunys, grįžtantys prie vėmalų, paniekinę tikėjimą, gali linkti prie ankstesnės neištikimybės" (ut canes ad vomitum redeuntēs sprete fide predicta ad pristinam perfidiam diverterentur). Todėl Jogaila ir Vytautas raštu ir kreipėsi į popiežių - prašė: „tegu bažnyčioje būna prisaikdinti ir tuo pavyzdžiu bus patraukti kiti". Popiežius 1428 m. birželio 27 d. Romoje sutiko patenkinti šį prašymą²⁴. 1418 m. Vytautas, kaip rašė P.Rabikauskas, prašė popiežių Martyną V paskelbti Jono Butrimo moterystę su ruse stačiatike negaliojančia, nes moteris atsisakė pereiti į katalikų tikėjimą. Popiežius pavedė Lvovo arkivyskupui ištirti reikalą ir pranešti popiežiui²⁵. Neaišku, ar buvo gautas popiežiaus sutikimas nutraukti šią santuoką.

1427 m. pabaigoje Vytautas prašė popiežių Martyną V atleisti nuo santuokos Trakų vaivada Jaunių dėl žmonos pasikėsimo į jo gyvybę ir leisti jam paimti kitą žmoną²⁶. Kiti Vytauto prašymai buvo skirti vyskupų nominavimui ar atleidimui nuo vyskupo vizito į Romą, nes jis šalyje yra jam reikalingas. 1424 m. lapkričio 1 d. Jogaila pranešė popiežiui apie gimusį sūnų. Popiežius gruodžio 25 d. paprašė Gniezno ir Poznanės vyskopus jį pakrikštyti ir pasveikino Jogailos žmoną ir sūnų²⁷. 1418 m. gegužės 13 d. popiežius paskelbė Vytautą savo žemėse žemiškuoju generaliniu vikaru²⁸. Prieš tai, 1415 m. vasario 26 d., popiežius Jonas XXIII buvo paskelbęs Vytautą generaliniu vikaru kaimynų rusų schizmatikų žemėse²⁹.

Gerai Vytauto santykiai su Romos Kurija išliko iki 1420 m., kai iškilo čekų husitų klausimas.

Imperatoriaus Zigmanto Vroclavo sprendimas ir popiežiaus reakcija.

Konstancos bažnytinis Susirinkimas 1417 m. žemaičių dvasinį gyvenimą pavedė tvarkyti jų vyskupui, o politinį paliko spręsti imperatoriui. 1411 m. Torunės taika Žemaitija buvo pripažinta Lietuvai, bet tik iki Jogailos ir Vytauto gyvos galvos. Ordinas gynė šią poziciją, o Lenkijos-Lietuvos valstybė siekė ją revizuoti. Dėl to kilo 1414 ir 1419 m. karai. 1414 m. karas buvo nutrauktas ir ginčas perkeltas į Konstancos Susirinkimą, o 1419 m.

²⁴ Ten pat, Nr. 104, p., 129-130.

²⁵ P.Rabikauskas, Krikščioniškoji Lietuva, p. 64.

²⁶ Codex diplomaticus, Nr. 105, p. 130.

²⁷ CEV, Nr. 1169, p. 679; Nr. 1176, p. 685; Nr. 1177, p. 686.

²⁸ Codex diplomaticus, Nr. 75.

²⁹ Ten pat, Nr. 64.

atiduotas spręsti imperatoriaus arbitražui. Jogaila turėjo žinoti, kad naujai išrinktas (1417 m. lapkričio 11 d.) popiežius Martynas V simpatizuoja Ordinui. 1419 m. birželio mėn. Jogaila pasiskundė popiežiui dėl jo atsiųstų legatų - vyskupų Jokūbo ir Ferdinando šališkumo ir paprašė juos atšaukti. „Kryžiuočių ordinui palankūs ir prieš mane, mano brolių, minėtą Lietuvos didįjį kunigaikštį, mūsų gero vardo ir mūsų teisių pažeidimus nesiliauja darė“ (in favorem ordinis Cruciferorum et contra me, fratrem meum praedictum ducem magnum Lytwanie fame nostre et iurium nostrorum offensivas concesserunt)³⁰.

Didysis magistras 1419 m. liepos 19 d. pranešė Livonijos magistrui, kad minėtieji popiežiaus legatai pratęsė paliaubas su Lenkija ir Lietuva metams³¹. Sajungininkai pakluso šiam sprendimui ir atitraukė savo kariuomenę. Galbūt jie pasitikėjo imperatoriumi, kuris galėjo padaryti jiems palankų sprendimą. Nuo 1419 m. rugpjūčio vidurio padėtis pakito: 1419 m. liepos 30 d. Prahoje prasidėjo husitų sukilimas, o įvykių nepakėlęs 1419 m. rugpjūčio 19 d. mirė Čekijos karalius imperatoriaus Zigmanto brolis Vaclovas IV. Naujasis imperatorius turėjo atsižvelgti į imperijos vokiečių kunigaikščių norus, siekdamas gauti ir jų paramą prieš čekus, atsisakiusius priimti jį į Čekijos sostą. Todėl jis ir parėmė Ordino siekius savo 1420 m. sausio 6 d. Vroclavo (Breslau) sprendimu³². Pagal šį sprendimą Ordinui liko Pamarys ir Lietuvos Žemaitija, t.y. buvo pakartota 1411 m. Toninės taikos sutartis. Imperatoriaus sprendimo 8§ sakoma: „Dėl Prūsijos ir Žemaičių žemių taika anksčiau Toninėje sudaryta turi palikti galioje [galioti]“ (De terris Prussie et Samaytarum dispositio concordie ante Thorun facta debet remanere in šuo robore). Žemės ruožas nuo Nemuno iki Klaipėdos iš karto palikta Ordinui, o Vytautas įpareigotas: „Privalo valdyti visą Žemaičių žemę, bet iki minėtų karaliaus ir kunigaikščio gyvenimo [galo]“ (Debet possidere totam terram Samaytarum usque ad vitam dictorum regis et ducis). 9§ draudžiama statyti ar atnaujinti pilis minėtose žemėse iki Jogailos ir Vytauto mirties. Ordinas ir toliau liko misijų vykdytojas, nors žemaičiai Vytauto pastangomis 1417 m. jau buvo pakrikštyti. Imperatoriaus sprendimas buvo netikėtas tuo labiau, kad Ordinas derybose jau buvo sutikęs atsisakyti Žemaitijos su sąlyga, kad jam liktų Klaipėda ir ruožas prie jūros iki pat Livonijos įlankos³³. Bet be Klai-

³⁰ CEV, Nr. 843, p. 452-454.

³¹ LUB, t. 5, p. 491; CEV, Nr. 846, p. 458.

³² Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert, I. (1398-1437), von Erich Weise, Königsberg, 1939, p. 140-144.

³³ CEV, p. 494.

pėdos Ordinas būtų patyręs galutinę pražūtį: „Į tų ribų plotą įeina tvirtovė, vadinama Memeliu [Klaipėda], ir taip išlaikomas Livonijos ir Prūsijos žemių tęstinumas" (In quorum limitum spado castrum dictum Memel includitur, et eo modo fieret discontinuatio terrarum Lyvoniae et Prussie)³⁴.

1420 m, kovo 11 d. Breste Vytautas įspūdingais tautiniais argumentais įrodinėjo imperatoriui, kad lietuviai ir žemaičiai yra ta pati tauta, o skiriasi tik geografiniu požiūriu³⁵. Vytautas pareiškė, kad nepriima imperatoriaus sprendimo. Argumentuodamas, be kita ko, ir tuo, kad Žemaitija yra teisėtai pavaldėta iš tėvų ir protėvių jo tėvonija³⁶. 1420 m. gegužės 10 d. imperatorius atsakė Vytautui: „Iš tikrųjų, kaip galėtume Žemaičių žemę amžinai jums priteisti, kad tatai jūsų sutikimu pagal amžinosios taikos, pradėtos kitados Toninėje, turinį anoji privalėtų po jūsų mirties kryžiuočiams pereiti" (Quomodo enim potuissemus terram Samaytarum in perpetuum vobis adiudicare, cum tarnen vestro consensu ex tenore paeis perpetue inite ante Thorun, ilia debeat post mortem vestram ad Cruciferos pervenire)³⁷. Toliau dar pridūrė: „Sakai, kad Žemaitija tavo tėvonija ir nuosavybė, tad kodėl ją jiems atidavei?"

Bronius Dundulis, gerai išstudijavęs tuos įvykius, pateikia prielaidą, kad Jogaila, davęs sutikimą imperatoriaus arkivyskupui, oficialiai pripažino jo sprendimą³⁸. Tai yra netiesa.

Jogaila iš pradžių taip pat protestavo prieš imperatoriaus Vroclavo sprendimą. 1420 m. lapkričio 23 d. jis per pasiuntinius kreipėsi „ad arbitram summum", t.y. į popiežiaus superarbitrą, ir paprašė jį: „atšaukti, anuliuoti ir panaikinti tą imperatoriaus sprendimą"³⁹. Jogaila ir Vytautas kartu kreipėsi ir į imperatorių⁴⁰. 1420 m. pabaigoje Jogaila džiaugėsi dėl popiežiaus požiūrio ir dar kartą paprašė atšaukti imperatoriaus sprendimą⁴¹. Lenkijos pakanclerio Jano Safraneco iniciatyva Romoje imta veikti prieš imperatorių. Net Ordino magistras 1420 m. gruodžio 4 d. apkaltino Jogailą ir Vytautą už tai, kad jiedu siekia gauti popiežiaus bulę, nukreiptą prieš Vroclavo sprendimą⁴². Vis dėlto Roma tylėjo ir atidėliojo šį reikalą.

³⁴ CEV, p. 464.

³⁵ CEV, p. 467-469.

³⁶ CEV, Nr. 861, p. 467.

³⁷ CEV, Nr. 869, p. 473-474.

³⁸ B.Dundulis, Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV amžiuje, Vilnius, 1993, p. 50.

³⁹ Codex diplomaticus Lituaniae, ed. E.Raczyński, Wrocław, 1845, p. 267-268.

⁴⁰ Ten pat, p. 269.

⁴¹ CEV, Nr. 923, p. 509.

⁴² CEV, Nr. 919, p. 506.

Čia vyko karšti disputai, kuriuose dalyvavo abiejų šalių (Lenkijos ir Ordino) prokuratoriai ir juos remiantys kardinolai. 1421 m. pradžioje Jogailą apėmė nusivylimas. 1421 m. vasario mėn. jis skundėsi popiežiui, kad iš Romos gauna žinių, jog jo pasiuntiniai grįš be nieko⁴³.

O kaip popiežius stengėsi išbristi iš šios sunkios padėties? Jis paragino Jogailą ir Vytautą nesukelti naujo karo prieš Ordiną⁴⁴. 1420 m. rugsėjo 1 d. bule popiežius pareikalavo, kad konfliktuojančios šalys laikytųsi paliaubų metus ir pakvietė abi šalis tirti konflikto priežastis⁴⁵. Į pagalbą 1421 m. lapkričio 21 d. jis iš Romos pasiuntė ir savo legatą Antonijų Zeno. Deja, popiežius nei patvirtino, nei atšaukė Vroclavo sprendimą. Priešingai, po imperatoriaus intervencijos 1422 m. rugsėjo 8 d. popiežius atšaukė legatą A.Zeno, esą veikiantį prieš Vroclavo sprendimą. Popiežius įspėjo savo legatą, kad šis nestotų prieš imperatoriaus valią ir atšauktų, jei ką nors prieš ją yra paskelbęs⁴⁶. (Nežinia, kokius dokumentus A.Zeno buvo surinkęs, nes jo archyvas nežinomas.)

Popiežius Martynas V dar 1420 m. kovo 1 d. buvo paraginęs vokiečių kunigaikščius paremti imperatorių, kovojantį prieš husitus⁴⁷. Jam rūpėjo išvengti karo tarp Ordino ir Lenkijos-Lietuvos. Jis ne kartą skelbė paliaubas: nuo 1418 m. gegužės 13 d. iki 1419 m. liepos 13 d., nuo 1419 m. liepos 19 d. iki 1420 m. liepos 13 d., nuo 1420 m. rugsėjo 1 d. iki 1421 m. liepos 13 d., paskui pratęsė jas iki 1422 m. liepos 13 d. Bet karo išvengti nepavyko. Ordino magistras Paulius Rusdorfas veržėsi į karą, nes manė, kad popiežius paskelbs kryžiaus žygį. Lenkų istorikas Janas Drabina rašė, kad popiežius Martynas V pirmenybę teikė kovai su čekų husitais, todėl stengėsi išvengti Lenkijos konflikto su Ordinu. Dėmesį į Lenkiją jis atkreipė tik sužinojęs apie jos paramą husitams⁴⁸.

Husitai ir Lietuva. Čekų husitai sukėlė religinį ir tautinį sąjūdį, kuris apėmė didelę pietų Europos dalį. Tas reiškinys jau yra gausiai aprašytas, tad čia aptarsiu tik jo įtaką Vytautui ir jo santykiams su Apaštalų Sostu⁴⁹.

⁴³ CEV, Nr. 926, p. 512.

⁴⁴ Codex diplomaticus Lituaniae..., p. 271-274.

⁴⁵ Vetera monumenta, Nr. 30, p. 24-25.

⁴⁶ Cep XV, 2, Nr. 105, p. 141.

⁴⁷ Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Husitenkrieges (toliau - UB), ed. F.Palacky, Prag, 1873, t. 1, Nr. 12, p. 17-20.

⁴⁸ J.Drabina, Papiestwo-Polska w latach 1384-1434, Kraków, 2003, p. 74.

⁴⁹ Apie tai esu rašęs straipsnyje „Vytautas ir čekų husitai“, - žr. Vytautas Didysis ir Lietuva, Vilnius, 1996, p. 43-53.

Husitų iniciatyva siekti sąjungos su Lenkija ir Lietuva kilo po pirmojo kryžiaus žygio prieš juos 1420 m. liepos 14 d., kai jie įveikė šimtąūkstančią imperatoriaus kariuomenę. Imperatorius Zigmantas buvo prašęs Jogailos paramos prieš husitus 1420 m. liepos 5 d., t.y. dar iki kryžiaus žygio. Prašymą pakartojo ir 1420 m. lapkričio 1 d., t.y. jau po pralaimėjimo⁵⁰. Bet ir čekai pasiūlė Jogailai Čekijos karaliaus karūną. Jogaila atsisakė (bent taip rašo J.Dlugošas). 1421 m. rugsėjo 1 d. popiežius pagyrė Jogailą „už [Viklifo sekėjų] paklydėlių sugrąžinimą į Romos Bažnyčios paklusnumą" (pro reductione Wyclefistarum ad obedienciam Romane ecclesie)⁵¹. Toliau jis rašė: „ir kad kokių nors paliaubų su minėtais eretikais nepradėtų, kad ir kaip norėtų su tavimi sudaryti, nebent pirmiau į katalikų tikėjimą jie atsiverstų" (nec aliqua pacta ineat cum dictis hereticis, si qua forsan velint tecum facere, nisi prius ad fidem catholicam convertantur). Čekijos karūnos siūlymo ar atsisakymo nuo jos nėra. Tėra tik užuomina ir perspėjimas Jogailai.

Jogaila čekams nei oficialiai pritarė, nei sutiko siųsti savo vietininką. Matyt, tam pasipriešino aukštieji lenkų dvasininkai. Bet jis neišvengė atsakomybės prieš popiežių dėl to, kad perleido šį reikalą Vytautui ir jo vietininkui Jogailos brolio Kaributo sūnui Žygimantui. Lenkijos parama husitams buvo tučtuojau pagarsinta Europoje. 1421 m. vasario 28 d. imperatorius rašė Brandenburgo markgrafui Fridrichui ir perspėjo jį išvengti giminytės su Lenkijos karaliui. Esą karalius ragina Vytautą ginti čekų eretikus: „Ir, kaip visur šnekama, Vytautas ketina jiems padėti ir su jėga veikti prieš mus, galvoja prieš Dievą ir krikščionybę ir mus siekia išstumti iš Čekijos karalystės" (Und als die gemeyn red ist, der Witold meynet in hulffe zu tun und sich myt macht wider uns zusetzen, und in beylegen, wider got und Cristen glawben, und uns als eynen kunig der cronn Bohem zudrucken)⁵². 1421 m. rudenį ir Romą pasiekė žinios apie Jogailos ir Vytauto pasitarimus su husitais. Įvykiai klostėsi greit. 1422 m. pradžioje Žygimantas Kaributaitis dar buvo kažkur Lietuvos gilumoje, o balandžio 21 d., pasiskelbęs Čekijos ir Mozūrijos vietininku Vytauto vardu, iš Krokuvos su 5 tūkst. samdinių ir savanorių nužygiavo į Čekiją ir paskelbė imperatoriui karą⁵³. Vytautas įsakė Lenkijos kariuomenei būti pasiruošusiai paremti Žygimantą jo žygio metu⁵⁴.

⁵⁰ CEV, Nr. 882, p. 482-483 ir Nr. 905, p. 499.

⁵¹ Cep XV, 2, Nr. 98, p. 127.

⁵² UB, I, Nr. 66, p. 64.

⁵³ CEV, Nr. 998, p. 547.

⁵⁴ CEV, Nr. 988, p. 545.

1422 m. kovo 5 d. Vytautas iš Trakų pasiuntė popiežiui laišką ir išdėstė savo poelgio priežastis⁵⁵. Griežti veiksmai prieš husitus, pasak jo, neduos rezultatų - „nei kalavijas, nei persekiojimas atgrasinti negalės" (nec gladius neque persecutio terrere poterant). Husitai raštu ir per legatus jam pranešė, kad nori paklusti Apaštalų Sostui. Todėl jis rašė: „mano galioje šviesųjį Žygimantą kunigaikštį, mano brangiausią vaikaitį, žodžiais įpareigojau pabaigti šį reikalą ir ta intencija kaip tik Jo Šventenybės nuncijus Antonijus Zeno savo laišku Jo Šventenybę visapusiškiau informavo" (sub potentia mea illustrem Sigismundum ducem, nepotem meum carissimum, illorsam decrevi transmittere in hunc finem et ea intentione prout Antonius Zeno nuntius S.V. per literas suas S.V. latius informavit). Vytautas, matyt, buvo prikalbėjęs A.Zeno veikti kartu ir gavęs jo pritarimą.

1422 m. liepos 10 d., būdamas Drohičine, Vytautas parašė laišką vokiečių kunigaikščiams. Jis pakartojo, kad siekias atversti čekus į tikėjimą. Karo su Ordinu išvakarėse jis rašė, kad imperatorius nori atimti iš jo tėvų paveldėtas žemes: „mūsų paveldėtas žemes ir dominijas prieš Dievą ir teisingumą stengėsi nuo mūsų atitolinti [atimti]" (terras hereditarias nostras et dominia contra deum et iusticiam nisus est a nobis alienare)⁵⁶. Taigi Vytautas jau atviriau išdėstė kovos prieš imperatorių ir jo globojamą Ordiną tikslus.

Kaip Vytauto poelgi ir jo pasiaiškinimus įvertino popiežius? Martynas V iš Romos Kurijos į iškilusią husitų problemą žvelgė viduramžių dvasia: husitai privalo arba besąlygiškai paklusti Romos Katalikų Bažnyčiai, arba jie karine jėga turi būti sunaikinti. Bet popiežius jau žinojo apie kryžiaus žygio prieš husitus nesėkmę ir imperijos galios silpnumą. Tad jis kreipėsi į Vytautą. Pirmas jo laiškas - brevė - datuotas 1422 m. balandžio 13 d. „Ponui Aleksandrui, Lietuvos kunigaikščiui" (viro Alexandra duci Lituanie)⁵⁷. Popiežius perspėjo Vytautą dėl jo ryšio su čekų eretikais: „ne tik patari čekų eretikams, bet ir paėmei juos į savo globą". Popiežius rašo, kad neįtikėtina kataliko kunigaikščio tokia klaida. Jis ragina Vytautą saugoti krikščionių religiją ir nesiderėti su Konstancos bažnytinio Susirinkimo pasmerktais eretikais, kitaip galės sulaukti kryžiaus žygio. Tą pačią dieną popiežius parašė ir imperatoriui; jį taip pat ragina ginti tikėjimą ir praneša, kad siunčia pas jį kardinolą Brandą organizuoti tikinčiųjų į kovą ne tik prieš eretikus, bet ir prieš „jų užtarėjus bei gynėjus" (fautores et defensores eorum) ir

⁵⁵ UB, 1 Nr. 172, p. 187.

⁵⁶ CEV, p. 1068.

⁵⁷ Cep XV, 2, Nr. 108, p. 143-144.

dvasiniu bei pasaulietiniu kalaviju sujungti" (spirituali et temporalis gladio confundare). Jogaila ir Vytautas laiške nepaminėti, bet ir taip aišku, kas tie eretikų gynėjai⁵⁸. 1422 m. gegužės 21 d. rašte Jogailai popiežius jau rėmėsi faktais: Vytautas priėmė savo globon čekų eretikus, daro krikščionybei didelę gėdą, kelia naujo karo grėsmę ir žemina savo vardą⁵⁹. Rašte Vytautui popiežius buvo dar griežtesnis⁶⁰. Matyt, jis jau turėjo Vytauto 1422 m. kovo 5 d. pasiaiškinimą. Tos pačios dienos laiške kardinolui Brandui jis rašo, kad Vytauto pasiaiškinimo jis nelaiko teisingu⁶¹.

Antrasis popiežiaus laiškas Vytautui rašytas Romoje 1422 m. birželio 20 d.⁶² Jame teigiama: „iš tavo laiško ir pasiuntinio neabejotinai supratę tavo norus ir sumanymus juos priimti į savo globą ir teikti jiems pagalbą dar labiau nustebome ir nuliūdome, nes tuo žingsniu <..> didelę ir baisią naujieną neši krikščionijai ir žymiai didesnę kraujo praliejimą". Popiežius toliau rašo, kad be Vytauto paramos čekai būtų greičiau priversti grįžti į Bažnyčią. „Neįtikina mūsų tavo teiginys, jog nori juos ginti dėl to, kad jie išsižadėtų klaidų ir grįžtų į Bažnyčią, nes jie pasirengę viską pažadėti ir įsipareigoti, kad gavę tavo paramą plėstų tarp valdovų nesantaiką, sumaištį". Popiežius, įtaręs tikrąją Vytauto siekį, perspėja: „Nemanyk, kad Romos [imperijos] elektoriai ir vokiečių kunigaikščiai leis tau užvaldyti čekų karalystę, nors [jū] karalius Zigmantas ir tylėtų. Sumanaus kunigaikščio akyse čekų karūna neturi turėti tiek patrauklumo, kad dėl jos remtum eretikus, užgrobtum svetimą valdžią ir sukeltum karą krikščionijoje". Ir toliau abejoja Vytauto argumentais: „Veltui įrodinėji, kad nenori plėsti savo valdų, teikdamas jiems pagalbą, kad nori juos atvesti į tiesos kelią". Popiežius klausia Vytautą, kodėl tokiu atveju jis neina išvien su legatu ir krikščionių kunigaikščiais, o traukiasi nuo jų. Pagaliau popiežius jau įsakmiai perspėja Vytautą: „Mes, kaip Kristaus vietininkai žemėje, gindami tikėjimą nuo eretikų, skelbsime tau kryžiaus žygį". Vis dėlto susipratęs švelnina grąsinimą: „Nemanome, kad, padaręs krikščionijai tiek daug gerų darbų, panorėtum sutepti ir paniekinti [juos] savo ambicija".

⁵⁸ Cep XV, 2, Nr. 107, p. 143.

⁵⁹ UB, I, Nr. 187, p. 205.

⁶⁰ UB, I, Nr. 188, p. 206.

⁶¹ Cep XV, 2, Nr. 111, p. 147.

⁶² Fr. Palacky „Urkundliche Beiträge", t.1, Nr. 188, tą laišką įdėjo prie 1422 m. gegužės 21 d. datos, nors jo skelbiamame dokumente iš Karaliaučiaus archyvo data „apud sanctum Petrum, XII Kalendas mensis Junii". I. Danilovičius „Skarbiec dyplomatów", Nr. 1344, pateikė dokumento vertimą į lenkų kalbą iš kito šaltinio publikacijos ir jį pažymėjo 1422 m. birželio 20 d. data.

Galiausiai popiežius parodo savo luomo kategoriškumą: „pažadai eretikams yra nuodėmės". Dėl paskutinio Vytauto rašto punkto - prašymo atšaukti popiežiaus skelbtus procesus ir laiškus prieš husitus - popiežius atsako taip: „tai jokiū būdu negali būti taikoma atviriems eretikams, pasmerktiems Konstancos sinodo; žinau, kad vokiečių kunigaikščiai siekia juos ginkluota jėga sunaikinti"; „tegu jie visiškai pasiduoda mūsų legato sprendimui". Baigiamas laiškas tokiu išakmiu reikalavimu: „Paskutinį kartą tave įpareigojame ir primename, kad remdamas eretikus nesiektum visos krikščionijos pražūties".

1422 m. lapkričio 19 d. popiežius rašo Vytautui dar vieną laišką⁶³. Jame vėl kartojama, kad sunku suprasti kataliko kunigaikščio elgesį, kai ėmęs globoti ir gelbėti čekus. „Mes, - rašo popiežius, - iškėlėme švento kryžiaus vėliavą ir pakvietėme krikščionių tautas į pagalbą. Tuo tarpu tavo giminaitis Žygimantas žygiuoja į čekų miestus ir pilis ir vienijasi su eretikais, o tai yra ne kas kita, kaip kova prieš Dievą". Popiežius reikalauja, kad Vytautas per 2 mėnesius atšauktų iš Čekijos Žygimantą, kitaip „daugiau toleruoti negalime" (amplius tollerare non possumus), - pagrasina Martynas V. Apie tai 1422 m. lapkričio 25 d. popiežius praneša ir imperatoriui, kurio prašymu ir buvo pateiktas šis popiežiaus reikalavimas⁶⁴.

Taigi Martynas V plačiai išplėtė akciją prieš Jogailos ir Vytauto ryšius su husitais. Jo rūpestis dėl husitams teikiamos paramos išreikštas ir 1422 m. rugsėjo 8 d. laiške Gniezno arkivyskupui Mikalojui Trombai bei jam pavaldiems vyskups: „Eretikų globa yra įžeidimas ir skatina naujus ginčus tarp krikščionių valdovų. Bažnyčia nieko negaus iš tos paramos husitams. Kristus įsakė būti su juo iki pasaulio pabaigos. Motinos žmogžudystę vykdo tie jos sūnūs, kurie gudriai apsimesdami jai kenkia⁶⁵.

Popiežiaus ryšiai su kardinolu Brandu rodo ypatingą Kurijos dėmesį ne tik Čekijos, bet ir Lenkijos-Lietuvos valstybės įvykiams. 1422 m. gegužės 21 d. popiežius praneša kardinolui, jog perspėjęs Vytautą „nenuieiti į jokią draugystę" (ut nuliā faceret amiciciā) su eretikais⁶⁶. 1422 m. birželio 6 d. popiežius rašo kardinolui paneigdamas Vytauto ir jo šalininkų teiginį, kad Vytautas Čekijoje veikęs su popiežiaus žinia ir valia⁶⁷. Laiške imperatoriui popiežius rašė, jog iš kardinolo Brando sužinojęs, kad impe-

⁶³ Cep XV, 2, Nr. 119, p. 157.

⁶⁴ Cep XV, 2, Nr. 121, p. 159.

⁶⁵ UB, 1, Nr. 184, p. 199-202.

⁶⁶ Cep XV, 2, Nr. III, p. 147.

⁶⁷ Cep XV, 2, Nr. III, p. 150; Nr. 114, p. 151.

ratorius pageidavęs iš jo „apibrėžtu laiku“ ir ultimatyviai pareikalauti iš Vytauto nustoti globoti husitus⁶⁸. Tatai popiežius ir padarė. Tapo akivaizdu, rašė Eva Malečinska, kad Vytauto parama husitams baigsis susirėmimu ne tik su imperatoriumi, bet ir su popiežiumi⁶⁹. Vytautas, pasak šios autorės, husitų programai ir planams nepritarė. Jis parėmęs husitus tik dėl politinių motyvų. Zenonas Ivinskis šiuos motyvus išreiškė aiškiau: Vytauto parama husitams buvo kerštas imperatoriui už Vroclavo sprendimą⁷⁰. Bronius Dundulis Vytauto pareiškimą apibūdino kaip norą sutaikinti husitus su Bažnyčia tik išoriniu motyvavimu arba politinių tikslų, nukreiptų prieš imperatorių, priedanga⁷¹. Martynas V „buvo griežtai priešiškas Vytauto planams ir idėjoms“.

1897 m. Lvovo universiteto profesorius Antonis Prochaska rašė, kad Lietuva atsidūrė tarp lenkų siekimo legaliai pacifikuoti čekus ir Vytauto keršto politikos, kurios siekdamas jis norėjo pasinaudoti čekais⁷².

Ježis Grygielis rašė, kad popiežius Martynas V suprato imperijos karinės galios silpnumą, todėl darė nuolaidų Lenkijai ir Lietuvai jų santykiuose su Ordinui. Bet visai neatsižvelgti į imperijos poziciją jis negalėjo. Todėl jis dvejojo ir stengėsi nuraminti imperatorių, kad neremsiąs Jogailos ir Vytauto akcijos, nukreiptos prieš jį⁷³.

1422 m. liepos 14 d. Volbože Jogaila paskelbė karą Ordinui⁷⁴. Karas su Ordinui truko du mėnesius - nuo 1422 m. liepos 14 d. iki 1422 m. rugsėjo 27 d. Naujausios studijos apie šį karą, paremtos vokiečių archyvų medžiaga, yra S.Ekdahlio „Der Krieg zwischen dem Deutschen Orden und Polen-Litauen im Jahre 1422“, išspausdinta knygoje „Zeitschrift für Ostforschung“, t.13,1964, p. 4, ir K.Neitmanno „Politik und Kriegsführung des Hochmeisters Paul von Rusdorf 1422/23“, išspausdinta šio leidinio t. 34, 1985, p. 3. Be to, Erichas Veizė yra paskelbęs Melno taikos 1422 m. rugpjūčio 27 d. dokumentą⁷⁵.

⁶⁸ Cep XV, 2, Nr. 121.

⁶⁹ E.Maleczyńska, *Ruch husycki w czechach i w Polsce*, Warszawa, 1959.

⁷⁰ Z.Ivinskis, *Raštai*, t. 5, p. 162.

⁷¹ B.Dundulis, *Lietuvių sąjunga su husitais kovoje prieš vokiečius 1420-1422 m.*, - Vilniaus valstybinio V.Kapsuko v. universiteto IFF mokslo darbai, t. 3,1955, p. 71, 73, 79.

⁷² A.Prochaska, *W czasach husyckich*, Kraków, 1897, p. 25.

⁷³ J.Grygiel, *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza*, Warszawa, 1988, p. 53.

⁷⁴ LUB, V, p. 850-853.

⁷⁵ *Die Staats Verträge des Deutschen Ordens in Preussen*, t. 1, ed. E.Weise, 1939, p. 150-156.

Melno taikos ratifikavimas įvyko 1423 m. kovo 31 d. Kezmarke. Susitikime dalyvavo imperatorius Zigmantas ir Lenkijos karalius Jogaila⁷⁶. Vytauto ten nebuvo. Bet taikos sutarties akte šalia lenkų ponų Lietuvai atstovavo Podolės vaivada Jurgis Gedygaudas ir Lietuvos kancleris Mikalojus Sapienskis. Jogaila kalbėjo ir Vytauto vardu. 1423 m. liepos 10 d. popiežius jau džiaugėsi įvykusia taika⁷⁷. Dar prieš šį susitikimą - 1423 m. vasario 18 d. popiežius buvo įpareigojęs legatą Ferdinandą pasistengti, kad imperatorius ir Jogaila priimtų palankią Ordinui taiką (*bonam equam et rationabilem pacem prefatis magistro fratribus ordini suo procures*)⁷⁸. Tą patį jis rašė ir imperatoriui⁷⁹.

Po šio akto Jogaila ir Vytautas labai greit atsiribojo nuo husitų. Jau 1423 m. kovo mėn. Vytautas aiškino čekams, kad jie prašę jo globos, bet jis norėjęs ne pats tai padaryti, o savo vardu - „ad vos vice nostri mitteremus“. Vytautas teigė, kad jie „iš pačių valkatų ir visai krikščionybei prieštaraujančių narių privalo laisva valia pasitraukti ir liautis veikę“ (*ab istis erroneis et toti christianitati contrariis articulis sponte debuissetis dessistere et cessare*)⁸⁰. Vytautas paneigė jiems duotą pažadą, jei jie nenorėsį paklusti imperatoriui. 1424 m. balandžio 24 d. Gardine jis paskelbė husitams karą⁸¹.

Antra vertus, 1423 m. rugpjūčio 28 d. popiežius atleido Vytautui ir jo kariamams už kaltes kare prieš Ordiną⁸². 1423 m. gruodžio 1 d. popiežius suteikė indulgenciją Vytautui ir jo 15-kai patarėjų⁸³, o 1424 m. vasario 14 d. ir 1425 m. sausio 28 d. pakvietė Vytautą į karą prieš husitus⁸⁴. 1423 m. kovo 30 d. imperatorius atšaukė visus savo raštus, kuriuose jis kaltino Jogailą⁸⁵.

1424 m. kovo 17 d. iš Romos popiežius rašė imperatoriui, kad jo pageidavimu vėl paskelbė kryžiaus žygį prieš husitus. Prie vokiečių esą jungiasi Danija, Austrija, Moravija. Bet kryžiaus žygio dalyviai vėl laiku nesusirinko. 1425 m. popiežius rašė Vytautui, jog jis tikįs, kad padės užbaigti karą

⁷⁶ Codex diplomaticus Lituaniae, p. 300-303.

⁷⁷ Cep XV, 2, Nr. 132, p. 168.

⁷⁸ Cep XV, 2, Nr. 124, p. 161.

⁷⁹ Cep XV, 2, Nr. 125, p. 162.

⁸⁰ UB, I, Nr. 262, p. 286-287.

⁸¹ CEV, Nr. 1140, p. 632.

⁸² CEV, Nr. 1100, p. 603.

⁸³ CEV, Nr. 1117, p. 612.

⁸⁴ CEV, Nr. 1125, p. 618 ir Nr. 1183, p. 689.

⁸⁵ CEV, Nr. 1074, p. 583.

prieš husitus, pašaipiai primindamas: „Nenorėk, kad apie tave kalbėtų, jog esi greitesnis kariauti su krikščionių vienuoliais, negu su netikėliais eretikais”⁸⁶. 1426 m. vasario 25 d. popiežius paprašė Jogailą, kad jis pats asmeniškai dalyvautų žygyje prieš husitus⁸⁷. Tą pačią dieną popiežius rašė ir Vytautui -- „Kristuje mylimam sūnui” ir „įžymiam katalikų tikėjimo gynėjui” kviesdamas prisidėti prie pražūtingos eretikų sektos sunaikinimo; atsakymą paprašė parašyti nuncijui Jokūbui de Rubeis⁸⁸. Iš tos 1425-1426 m. popiežiaus iniciatyvos galima manyti, kad jis perkėlė kovos su čekais naštą nuo imperijos Lenkijos ir Lietuvos valstybei. Tačiau nėra duomenų, kad Jogaila ir Vytautas būtų dalyvavę karuose su husitais.

Vytauto karūnavimo byla Romoje. Iki 1428 m. čekų husitų klausimas buvo kiek aprimęs. 1428 m. birželio 3 d. imperatorius kreipėsi į popiežių dėl pralaimėjimo kare su turkais ir prasidėjusį husitų puolimą. Imperatorius prašė popiežių paraginti Jogailą atnaujinti karą su husitais. 1428 m. liepos 25 d. laišku popiežius kreipėsi į Jogailą ir prašė padėti imperatoriui⁸⁹. Jogaila atsakė teigiamai⁹⁰. 1428 m. spalio mėn. Jogaila paskelbė karą husitams šiais žodžiais: „nes jūs - ne žmonės esate, bet šunys neišmanėliai, prieš krikščionių tikėjimo teisingumą lojantys” (nam vos non homines sed canes estis inprudici contra Christiane religionis veritatem latrantes). Jogaila pagrasino čekams, kad Prahą „pelenais paversime ir tavo tvirtoves sutrupinsime į dulkes” (in cinerem reddiemus et in favillam et muros tuos destruimus”⁹¹.

1429 m. sausio mėn. Lucko suvažiavime ir turėjo būti aptartas karo prieš husitus klausimas. Bet imperatorius iš karto įnešė sumaištį pasiūlęs karaliaus karūną suvažiavimo šeimininkui Vytautui.

Lenkų istorikas Oskaras Haleckis dar 1933 m. rašė, kad Lenkija buvo prieš J.Huso doktriną, nes ją pasmerkė Bažnyčia. Bet slavų lenkų ir čekų tautos palaikė nuolatinius ryšius. Popiežius norėjęs patikėti Lenkijos karaliui čekų pacifikaciją. Tačiau imperatorius nenorėjęs atiduoti iniciatyvos Lenkijai ir, rodydamas solidarumą Lietuvai, siekė sukelti sumaištį Lenkijos

⁸⁶ Skarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, królewskich, książęckidi.... Litwy, Rusi litewskiej, ed. I.Daniłowicz, Wilno, 1862, t. 2, Nr. 1405.

⁸⁷ Ten pat, Nr. 1415.

⁸⁸ Ten pat, Nr. 1416.

⁸⁹ Cep XV, 2, Nr. 164, p. 213 ir Nr. 165, p. 171.

⁹⁰ Cep XV, 2, Nr. 168, p. 217-218.

⁹¹ Cep XV, 2, Nr. 172, p. 222.

ir Lietuvos valstybėje. Todėl jis ir paskelbęs 1429 m. Lucko suvažiavime apie Vytauto karūnavimą. Padėtį dar komplikavo Jogailos vaikai ir iškilęs jų sosto klausimas⁹². Imperatorius Zigmantas norėjo būti Lucko suvažiavimo centre ir vengė aptarti ten iškilusius kitus klausimus⁹³.

Atsiribosime nuo visos karūnavimo eigos⁹⁴. Aptarsime tik imperatoriaus ir popiežiaus poziciją tuo klausimu. Jogaila 1429 m. pradžioje Lucko suvažiavime neprieštaravo, net pritarė Vytauto karūnavimui. Bet jau 1429 m. sausio pabaigoje, pasitaręs Krokuvoje su savo patarėjais, nusprendė, kad „karūnavimas nieko gero negalės suteikti“ (coronacio nihil boni posset conferre). Vytautas, anot jo, turi „mūsų paveldėtas žemes“ tik iki gyvos galvos. Būdamas Lietuvos karaliumi gali „iš mūsų ir Lenkijos karalystės“ tas žemes pasisavinti⁹⁵. Imperatorius nesuprato tokio staigaus Jogailos elgesio pasikeitimo⁹⁶.

1430 m. kovo 4 d. Jogailos duotoje lenkų ponams Jedlnės privilegijoje, be luominių pažadų, yra išdėstyti ir unijos reikalai⁹⁷. Jogailos prokuratorius aiškino, kad Jogaila ir jo palikuonys yra Lietuvos žemių savininkai ir tą teisę jie yra gavę pagal Jogailos tėvo palikimą. Jogaila savo palikimą „aneksavo ir pasisavino, prijungė“ (annexit et appropriavit, adiungit) prie Lenkijos. Tik esant dideliems nuotoliams tarp Lenkijos ir Lietuvos Jogaila skyrė Vytautą valdyti Lietuvą, t.y. „patvirtino, suteikė, davė, perleido iki savo gyvenimo pabaigos“ (constituit, concessit, dedit, contulit ad tempora vitae ipsius). Po Vytauto mirties Lietuvos žemės turi grįžti Lenkijai, išskyrus tas, kurias turi Vytauto brolis Žygimantas⁹⁸.

Imperatorius paskleidė žinias apie Jogailos ir Vytauto nesutarimus Vytauto karūnavimo klausimu⁹⁹. 1429 m. birželio pradžioje popiežius pareikalavo iš Jogailos ir Vytauto susitaikinti¹⁰⁰. Jogaila pasiuntė į Romą savo sekretorių M.Lasockį ir siekė sutrukdyti Vytauto karūnavimą. Vytautas

⁹² O.Halecki, *La Pologne de 963 a 1914*, Paris, 1933, p. 106; O.Halecki, *Historia Polski*, Lublin-Londyn, 1992, p. 82-83.

⁹³ CEV, p. 910.

⁹⁴ Apie tai žr. M.Jučas, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraštis, - *LTSR MA darbai*, ser. A, t. 2, 1957, p. 111-121; M.Jučas, Neįvykęs Vytauto vainikavimas, - *Vytautas Didysis ir Lietuva*, 1996, p. 54-65.

⁹⁵ CEV, Nr. 1341, p. 810.

⁹⁶ CEV, Nr. 1342, p. 811.

⁹⁷ Cep XV, 2, Nr. 177, p. 229.

⁹⁸ Cep XV, 2, Nr. 179.

⁹⁹ CEV, Nr. 1354, p. 832.

¹⁰⁰ Cep XV, 2, Nr. 173, p. 223-225.

neturėjo Romoje savo užtarėjų. Ir Ordino prokuratorius Romoje rašė: „Taip pat lenkai kalbėjo, kad kunigaikštis Vytautas yra Lietuvos vietininkas, o ne krašto valdovas" (Ouch sprechen di Polen, das herezog Witold sei ein houbtman des reiches czu Littowen und nicht ein herre der lant)¹⁰¹.

Iš to karūnavimo konflikto yra išlikę dar du svarbūs dokumentai: imperatoriaus Zigmanto 1430 m. liepos 7 d. Vienoje sudarytas Vytauto karūnavimo akto projektas¹⁰² ir 1430 m. rugpjūčio 5 d. Romoje popiežiaus Martyno V bulė, sustabdžiusi ir atidėjusi imperatoriaus sumanymą¹⁰³. Minėtini ir imperatoriaus 1430 m. liepos 4 d. Vienoje surašyti atsakymai į Vytauto laiškus apie tai, kad imperatorius, sukvietęs Vienos universiteto daktarus, patyręs, jog galima karūnuoti be konsekracijos ir popiežiaus sutikimo¹⁰⁴.

Imperatorius 1430 m. liepos 7 d. Vienoje pasiuntė su Vytauto karūnavimo regalijomis ir raštą. Karūnavimo projektas - Vytautas valdęs Lietuvos valstybę ir „barbarų tautas", ypač lietuvių ir žemaičių, tarytum Viešpaties apaštalas sumanumu atvedė jas į tikėjimą, pastatė ir fundavo katedrą, dotavo bažnyčias, pašaukė į katalikų tikėjimą ir kaimynus. Todėl jo žemę ir iki tol buvusią kunigaikštystę „į karalystę paskyrėme, nutarėme, pakėlėme" (in regnum creavimus, insignivimus, elevamus). Vytautą ir jo palikuonis privalės visi vadinti, rašyti karaliais: „teisingi, garbingi ir laisvi karaliai per visą pasaulį [jus] turės tituluoti, rašyti, skelbti ir vadinti" (veri, gloriosi et liberi reges per orbem universam antitulari, scribi, appeleri et nominari debeatis et debeant).

1430 m. rugpjūčio 5 d. popiežiaus Martyno V bulėje imperatoriui sakoma: sugalvojai papuošti karaliaus karūna (diadema) Lietuvos didįjį kunigaikštį Aleksandrą už jo didelius nuopelnus krikščionijai - „daug ir didelių nuopelnų krikščionių valstybei" (multa et magna merita in rem publicam christianam). Vytautas skleidęs krikščionių religiją į tolimus pakraščius. Ir visa tai krikščionims yra žinoma. Bet čia pat popiežius perspėja imperatorių, jog reikia atsižvelgti ir „į daugelio tautų ramybę ir taiką". Norint išvengti pavojaus, rašė popiežius, tegu karalius Vladislovas ir kunigaikštis Aleksandras atsiunčia į Romą pasiuntinius, su kuriais popiežius ir kardinolai aptars šį reikalą. Popiežius, sužinojęs iš lenkų apie karūnavimo aplinkybes, buvo atsargus. Jis rašė imperatoriui, kad iš to gali kilti „scandala maxima", net karo pavojus, žus tikintieji, bus niokojamos žemės.

¹⁰¹ CEV, Nr. 1455, p. 941-944.

¹⁰² Cep XV, 2, Nr. 182, p. 245.

¹⁰³ CEV, p. 1061.

¹⁰⁴ CEV, Nr. 1424, p. 912-916.

Karūnavimo bylą pralaimėjo abu lietuviai ir Lenkijos monarchija. Ją laimėjo lenkų didikų luomai, - jie gavo 1430 m. Jedlnės privilegiją. Ji patvirtino ir unijos ryšius.

Išvados. 1. Lietuvos santykiai su Romos Kuriya nuo 1388 iki 1420 m. buvo iš abiejų pusių geranoriški. Tuo metu pontifikate buvo popiežiai Urbonas VI (1378-1389), Bonifacas IX (1389-1404), antipopiežius Jonas XXIII (1410-1415) ir Martynas V (1417-1431). Tuomet, ypač 1418-1419 ir 1423-1429 m., buvo sprendžiami Lietuvos krikšto, misijų veiklos rusų žemėse, kryžiaus žygių prieš lietuvius nutraukimo, žemaičių dvasinės ir politinės priklausomybės, Lietuvos Bažnyčios organizavimo klausimai. Vytauto santykiai su Apaštalų Sostu sutriko 1420-1423 m., kai nebuvo sulaukta popiežiaus superarbitrinio sprendimo dėl imperatoriaus 1420 m. Vroclavo sprendimo. Geri santykiai grįžo 1423-1429 m., užbaigus šimtmetinį ginčą dėl Žemaičių, ir vėl sutriko iškilus 1430 m. Vytauto karūnavimo bylai.

2. Romos popiežiai ir Šventosios Romos (Vokietijos) vokiečių kunigaikščių renkami imperatoriai rėmė vokiečių vienuolių riterių Ordiną prieš neseniai buvusių pagonis ir net naujakrikščius lietuvius, prieš jų valdžioje buvusių rusus schizmatikus. Tokia Vakarų politika klostėsi šimtmečiais. Ją pakeitė 1386 m. krikščioniškosios Lenkijos ir Lietuvos unija ir 1387 m. įvykęs Lietuvos krikštas. Nuo tol Vakarus veikė du momentai: Lenkijos ir Lietuvos sustiprėjusi karinė galia, pademonstruota prieš Ordiną. Tą galią tikėtasi panaudoti prieš gresiantį Europai turkų pavojų ir čekų husitus. Vakarus veikė ir daug žadanti katalikiškos Lietuvos misijų veikla rusų žemėse bei jos keliama bažnytinės unijos idėja.

3. Popiežius Martynas V rėmė Šventosios Romos imperijos ir Vokiečių ordino interesus, bet, karo prieš husitus veikiamas, siekė išvengti karimo konflikto tarp Ordino ir Lenkijos-Lietuvos valstybės. Jis darė tai atsargiai, dvejodamas - nei ratifikuodamas, nei anuliudamas imperatoriaus Vroclavo sprendimą. Todėl karo jam nepavyko išvengti.

4. Jogaila ir Vytautas veikė vieningai ir, turėdami karinės jėgos persvarą, privertė Ordiną pripažinti Žemaičius visiems laikams Lietuvai. Tai pripažino imperatorius bei popiežius. Jogaila, būdamas katalikiškos Lenkijos karalius, rėmė naujakrikščius lietuvius ir Vytautą.

5. Lietuva Jogailos ir Vytauto pastangomis pasiekė, kad 1403 m. popiežius Bonifacas IX uždraudė Ordinui kariauti Lietuvoje, o 1415 m. popiežius Jonas XXIII panaikino visas popiežių ir imperatorių duotas privilegijas

Ordinui okupuoti lietuvių ir rusų žemes. Imperatorius Zigmantas ir popiežius Martynas V 1423 m. patvirtino Melno sutarti ir galutinį Lietuvos sienų su Ordinu sureguliovimą. Tik bažnytinė unija Lietuvos žemėse buvo dar atidėta.

6. Popiežius Martynas V antihusitinėje kovoje rėmėsi imperijos karine galia, bet, matydamas jos silpnumą, siekė patraukti Lenkijos ir Lietuvos valstybę. Vytautas ir jį slapta remiantis Jogaila pasinaudojo husitais ne tik kerštui prieš imperatorių, bet ir torpeduodami imperatoriaus paramą Ordinui lemiamu su juo konflikto metu. Nėra duomenų, kad Jogaila ir Vytautas būtų pripažinę čekų doktriną, bet jų nėra ir apie tai, kad būtų buvusi panaudota karinė jėga prieš husitus.

7. Lenkijos diplomatija Romoje turėjo pirmenybę palyginti su Lietuva. Ten nuolat veikė Lenkijos prokuratorius ir pasiuntiniai; jiems ir pavyko įtikinti popiežių dėl Vytauto karūnavimo neteisėtumo. Popiežius Martynas V sustabdė imperatoriaus pradėtą Vytauto karūnavimo reikalą, o Vytauto mirtis (1430 m. spalio 27 d.) visai nutraukė šią bylą.

Įteikta 2006 m.rugpjūčio mėn.

THE RELATIONS OF VYTAUTAS WITH THE HOLY SEE

Mečislovas Jučas

Summary

The article deals with several interrelated questions: the attitude of the Papacy toward the newly Baptized Lithuanians and their relations with the Teutonic Orders, the abolition of the Orders' privileges in Lithuanian lands, the fate of the spiritual and political dependence of the Samogitians, the personal relations of Vytautas with the Roman Curia. All these questions were connected with other important European events, such as the revolt of the Czech Hussites, the Turkish invasion of Europe, the policies of the Holy Roman Empire and its relations with Rome. Polish King Jogaila Vladislav and Lithuania's Grand Duke Vytautas Alexander repeatedly appealed to Popes Urban VI, Boniface IX, John XXIII, and Martin V. The popes sent responses and decisions that were friendly and favorable to Lithuania. Lithuania's relations with the Holy See that had deteriorated in 1422 when Vytautas supported the Czech Hussites became normal in 1423-1429, but broke down again in 1430 due to the planned coronation of Vytautas.

Jogaila and Vytautas sought to establish the Roman Catholic faith in Lithuania and to convert to this faith their Russian Orthodox subjects who would be thus separated from dependence on the Moscow Metropolis. This would have resulted in the declaration of a separate Church union in the Grand Duchy of Lithuania.

The West - the Pope and the Holy Roman Empire - intended to use the started missionary activities of Lithuania in the Russian lands and the military power of the Polish-Lithuanian state against the invading Turks and Czech Hussites.

In his fight for the Samogitians, Vytautas repeatedly made difficult to understand actions - here backing the uprising of the Czech Hussites (1422), here declaring war on the Hussites (1424). These political moves did not prevent him from obtaining the bull of Pope Boniface IX in 1403 prohibiting the Teutonic Orders from fighting in Lithuania as well as the bull of Pope John XXIII in 1415, abolishing the privileges of the Teutonic Orders in Lithuanian and Russian lands, and finally the recognition of Samogitia as belonging to Lithuania in 1423 by Emperor Sigismund and Pope Martin V. Only the question of the Church schism remained postponed.

Mečislovas Jučas - profesorius, humanitarinių mokslų habilituotas daktaras.
Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas, Universiteto g. 7, Vilnius, LT-01513.